

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.77

М. Д. Алексеєнко, д.е.н., проф.,
професор кафедри банківської справи,
А. В. Ярова, асистент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОЩАДНИХ БАНКІВ І БАНКІВ ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання особливостей регулювання діяльності ощадних банків і банків довірчого управління

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банки, заощадження населення, банківський нагляд та регулювання, економічні нормативи

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются вопросы особенности регулирования деятельности сберегательных банков и банков доверительного управления

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: банки, сбережения населения, банковский надзор и регулирование, экономические нормативы

ABSTRACT. The article is considered the questions features of the regulation of the savings banks and banks' trust management

KEY WORDS: banks, saving of population, bank supervision and regulation, prudential ratios

Заощадження, особливо домашніх господарств, є важливим джерелом формування інвестицій, без яких стабільний соціально-економічний розвиток держави є неможливим. Щоб інвестиційний процес в економіці країни розвивався успішно, успішно та активно мають формуватися заощадження. Сприяння заощадженням має бути одним з пріоритетних напрямів економічної політики держави. Посередниками між первинними кредиторами і первинними позичальниками виступають банки та небанківські фінансові установи. Однак посередницька діяльність небанківських фінансових установ суттєво відрізняється від діяльності банків, які поєднують посередництво як у кредитах, так і в платежах.

Банки забезпечують рух грошових потоків в економіці, сприяють поєднанню виробництва, розподілу, обміну та споживання у неперервний процес. При цьому банки мають можливість, зокрема знизити рівень фінансових ризиків, що у результаті сприяє захисту інтересів вкладників і кредиторів банку.

У розв'язанні завдань формування, подальшого розвитку та вдосконалення ресурсної бази банківської системи важливе місце посідають грошові заощадження населення. За характером мобілізації розрізняють організовані та неорганізовані заощадження. Організовані заощадження мають місце тоді, коли в їх мобілізації та розміщенні беруть участь банки та інші фінансові установи. На вкладені таким чином заощадження їх власники через певний час отримують доходи. Неорганізовані заощадження мають місце тоді, коли заощадження вкладаються у товари та інше майно або нагромаджуються у вигляді готівки. Оскільки доцільнішими є організовані заощадження, то зміцнення довіри юридичних і фізичних осіб до банківської системи стає першочерговим та актуальним завданням.

На зміцнення довіри до банків у значній мірі впливають регулювання та нагляд банківської діяльності, які в Україні покладені на Національний банк України. Регулятивний вплив на банки здійснює також і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). На ФГВФО покладено зокрема такі функції: регулювання участі банків у системі гарантування вкладів фізичних осіб; участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією НБУ; здійснення перевірки банків щодо дотримання законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб; організація виплат відшкодувань за вкладами в разі прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку [1].

Важливою метою регулювання та нагляду банківської діяльності є підтримка фінансової стійкості банківської системи, конкурентного середовища серед банків і захист інтересів вкладників і кредиторів. Національний банк України як орган регулювання банківської діяльності, спираючись на законодавчу базу використовує у своїй діяльності різні форми і методи регулювання і нагляду, як економічного, так і організаційного характеру. Важливу роль у виконанні функцій регулювання та нагляду банківської діяльності відіграють економічні нормативи, що регламентують діяльність банків.

Проблемі підвищення довіри юридичних і фізичних осіб до банків присвячено роботи багатьох зарубіжних і вітчизняних учених і практиків. Однак незважаючи на існуючі дослідження, доцільно продовжувати наукові та практичні пошуки в даному напрямку, оскільки відбуваються відповідні зміни в економіці в цілому та в банківській сфері зокрема. Зважаючи на зазначене, основним завданням статті є дослідження окремих напрямків впливу НБУ на банки з метою своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Тому важливим напрямком стає посилення контролю з боку НБУ за банками, які займаються залученням грошових заощаджень населення. Затверджені постановою Правління НБУ від 28.12.2011 р. № 472 зміни до «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» істотно підвищили вимоги до банків, які займаються залученням вкладів фізичних осіб.

Вітчизняна банківська є дворівневою, на першому рівні якої перебуває центральний банк, а на другому — решта банків, які в Україні називають комерційними банками. Останні класифікуються за різними ознаками. Залежно від комплексу виконуваних операцій банки умовно поділяються на універсальні, які забезпечують виконання базових операцій, та спеціалізовані, котрі не виконують одночасно всі базові операції. Залучення коштів від юридичних і фізичних осіб здійснюють як універсальні, так і спеціалізовані банки. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг. Водночас НБУ визначає види спеціалізованих банків і порядок набуття банком статусу спеціалізованого [2]. Зауважимо, що в економічній літературі по-різному трактується сутність дефініції «ощадний банк». Так, у посібнику «Введение в банковское дело» ощадний банк визначається як «універсально працюючий комерційний банк, основну цільову групу якого складають приватні родини та середні підприємства» [3, с. 620]. У підручнику «Банківські операції» зазначається: «Ощадні банки спеціалізуються на акумуляції коштів населення та наданні кредитів переважно фізичним особам» [4, с. 30]. Відповідно чинного законодавства банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше ніж 50 % пасивів банку є вкладами фізичних осіб (незалежно від типу активів). До зобов'язань банку за вкладами фізичних осіб належать:

поточні рахунки, кошти в розрахунках і для розрахунків платіжними картками; короткострокові та довгострокові депозити; іменні ощадні (депозитні) сертифікати; нараховані витрати за коштами до запитання і строковими депозитами, а також іменними ощадними (депозитними) сертифікатами.

Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку та зобов'язаний з наступного робочого дня дотримуватися економічних нормативів у значеннях, що встановлені для спеціалізованих ощадних банків.

Банки зобов'язані постійно за станом на кожний робочий день визначати співвідношення середньоарифметичних залишків за вкладками фізичних осіб до середньоарифметичних залишків пасивів банку (далі — співвідношення) за останні 30 календарних днів поспіль згідно з даними Щоденного балансу банку без урахування розрахунків між відокремленими підрозділами банку.

Позбутися статусу спеціалізованого ощадного банку складніше, ніж його отримати: якщо на певну дату співвідношення становитиме 50 % і менше, то банк повинен буде дотримуватися спеціальних значень економічних нормативів ще протягом 180 календарних днів. Водночас, коли за 180 календарних днів з дня застосування спеціальних значень економічних нормативів, співвідношення за цей період становитиме більше ніж 50 %, то банк має дотримуватися спеціальних значень економічних нормативів протягом наступних 360 днів. Якщо ж через 360 днів з дня застосування спеціальних значень економічних нормативів співвідношення, визначене за останні 180 календарних днів, становитиме 50 % і менше, то банк з наступного робочого дня має дотримуватися звичайних (встановлених для універсальних банків) значень економічних нормативів. В іншому випадку, коли співвідношення становитиме більше 50 %, банку слід дотримуватися спеціальних економічних нормативів протягом наступних 360 днів.

НБУ здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Як уже зазначалося, для спеціалізованих ощадних банків НБУ встановлені спеціальні значення окремих економічних нормативів:

1) нормативу миттєвої ліквідності (H_4) — не менше ніж 30 % (для універсальних банків — не менше ніж 20 %);

2) нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (H_7) у розмірі:

— не більше ніж 20 % — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів не більше ніж 10 % від активів, за якими має оцінюватися ризик і формуватися резерв на покриття збитків (далі — відповідна група активів);

— не більше ніж 15 % — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 10 до 20 % від відповідної групи активів;

— не більше ніж 10 % — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 20 до 30 % від відповідної групи активів;

— не більше 5 % — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів більше ніж 30 % від відповідної групи активів або якщо формування резервів під активні операції здійснено не в повному обсязі;

3) нормативу максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру (H_9) — не більше ніж 2 % (для універсальних банків — не більше ніж 5 %);

4) нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих інсайдерам (H_{10}) — у розмірі:

- не більше ніж 20 % — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів менше ніж 7 % від відповідної групи активів;

- не більше ніж 10 % — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 7 % до 10 % від відповідної групи активів;

- якщо обсяг негативно класифікованих активів банку становить більше ніж 10 % від відповідної групи активів, то банк не має право збільшувати обсяг операцій з інсайдерами банку до часу зниження обсягу негативно класифікованих активів нижче ніж 10 %.

Для універсальних банків значення нормативу H_{10} не має перевищувати 30 % від статутного капіталу.

Отже, встановлені НБУ спеціалізованим ощадним банкам спеціальні значення економічних нормативів жорсткіші, ніж для універсальних банків. Зокрема, норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента для спеціалізованих ощадних банків встановлений на рівні не більше ніж 5—20 % від регулятивного капіталу, тоді як для універсальних банків — не більше ніж 25 %. Фактично, спеціалізовані ощадні банки мають бути розподілені на чотири групи, виходячи із рівня співвідно-

шення негативно класифікованих активів до активів, за якими має оцінюватися ризик і формуватися резерв на покриття збитків. Таким чином, ощадні банки змушені будуть обмежувати свої вкладення в корпоративних позичальників, переорієнтовуючись на кредитування малого та середнього бізнесу, а також населення. Разом з тим, це може стимулювати процес нарощення банками власного капіталу, якщо вони захочуть залишити норматив максимального розміру ризику на одного контрагента на попередньому рівні, тобто щоб не потрапити під статус спеціалізованого ощадного банку. Справа в тому, що швидко змінити банкам структуру своїх пасивів складно, іноді майже неможливо. Дійсно, достроково повертати вклади громадянам банки навряд чи будуть, тоді як термінове залучення коштів від юридичних осіб буде для банків фінансово не вигідно чи навіть неможливе.

Характеризуючи залучення банками коштів від фізичних осіб, слід враховувати обмеження, встановлені НБУ щодо окремих банків. Так, залучення коштів фізичних осіб спеціалізованими банками (крім спеціалізованих ощадних банків) не може становити більше 5 % капіталу банку. Слід враховувати й те, що з 01.01.2013 р. (згідно постанови НБУ від 28.12.2011 №479) банки мають дотримуватися нормативу H_{3-1} , котрий визначається як співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань банку. Цей норматив визначає достатність власного капіталу банку для виконання зобов'язань перед вкладниками та кредиторами. Новий норматив передбачає, що банки не повинні залучати на кожну одиницю регулятивного капіталу більше чим на 10 одиниць відповідних ресурсів (депозитів і запозичень).

НБУ регулюється діяльність не лише діючих, але й новостворених банків. Так, максимальний розмір залучення вкладів фізичних осіб для всіх новостворених банків диференціюється залежно від строку функціонування і має становити:

- протягом першого року діяльності банку — співвідношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу має бути не більше ніж 50 %;

- протягом другого року діяльності банку — співвідношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу має бути не більше ніж 100 %;

- надалі, якщо банк має високий і стабільний рівень надходжень, що забезпечує його прибуткову діяльність, основні показники фінансової діяльності банку відповідають нормативним ви-

могам або перевищують їх, то він може залучати вклади фізичних осіб без зазначених вище обмежень.

Залучення коштів клієнтів може відбуватись шляхом надання банками довірчих послуг. Під довірчими послугами розуміють послуги, засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа-засновник передає своє майно, грошові кошти або фінансові активи у розпорядження іншій особі — довірительному власнику для управління в інтересах третьої особи-бенефіціара. До внесення змін до «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затверджених постановою Правління НБУ від 28.12.2011 р. №479, кошти фізичних осіб у довірчому управлінні відносились до зобов'язань банку закладами фізичних осіб і слугували однією із підстав визначення статусу банку як спеціалізованого ощадного банку. Після внесення змін зазначеною вище постановою НБУ визначив статус спеціалізованого банку довірчого управління. Банк набуває статусу спеціалізованого банку довірчого управління, якщо обсяг операцій за договорами довірчого управління становить 100 і більше відсотків сукупних активів банку. До операцій довірчого управління належать операції, що обліковуються за рахунками групи 978 Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, зокрема готівкові кошти, банківські метали та цінні папери в довірчому управлінні.

Банк зобов'язаний постійно за станом на кожний робочий день визначати співвідношення середньоарифметичних залишків за операціями довірчого управління до середньоарифметичних залишків сукупних активів банку (далі — співвідношення) за останні 30 календарних днів поспіль згідно з даними щоденного балансу банків. Якщо на певну дату співвідношення становитиме 100 і більше відсотків сукупних активів, то банк має ще протягом 180 календарних днів дотримуватися спеціальних значень економічних нормативів. Водночас, коли через 180 календарних днів із дня застосування спеціальних значень економічних нормативів співвідношення за цей період становитиме 100 і більше відсотків, то банк має дотримуватися таких значень ще протягом наступних 360 днів. Якщо ж через 360 днів з дня застосування спеціальних значень економічних нормативів співвідношення, визначене за останні 180 календарних днів, становитиме менше 100 % сукупних активів, то банк з наступного робочого дня має дотримуватися значень економічних нормативів, встановлених для універсальних банків. В іншому випадку, коли співвідношення станови-

тиме 100 і більше відсотків, банку слід дотримуватися спеціальних економічних нормативів протягом наступних 360 днів.

Спеціалізованим банкам довірчого управління НБУ також встановлює спеціальні значення таких економічних нормативів:

- ◆ нормативу адекватності регулятивного капіталу (H_2) — не менше ніж 20 %;
- ◆ нормативу співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (H_3) — не менше ніж 18 %;
- ◆ нормативу миттєвої ліквідності (H_4) — не менше ніж 40 %;
- ◆ норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (H_7) — не більше ніж 15 %;
- ◆ нормативу максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру (H_9) — не більше ніж 2 %.

Можна зробити висновок про те, що для спеціалізованих банків довірчого управління (як і до спеціалізованих ощадних банків) НБУ висуває жорсткіші вимоги до окремих економічних нормативів, ніж для універсальних банків. При цьому НБУ залежно від виду спеціалізації банку, рівня його капіталу може висувати до нього додаткові вимоги з метою забезпечення фінансової стійкості цього банку.

Підсумовуючи результати дослідження можна зробити висновок про те, що Національний банк України істотно та позитивно впливає на підвищення довіри населення до банківської системи через механізм регулювання та нагляду за її діяльністю. Водночас сьогодні складно однозначно оцінити зміни щодо умов діяльності спеціалізованих ощадних банків, які визначені постановою Правління НБУ від 28.12.2011 р. № 479 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України». Це пов'язано з тим, що окремі із зазначених змін введені в дію в 2012 р. У перспективі слід продовжити дослідження щодо удосконалення практики регулювання та нагляду за діяльністю банків, які здійснюють залучення вкладів фізичних осіб.

Бібліографічний список

1. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб від 23.02.2012 р. № 4452-VI // Урядовий кур'єр. — 2012. — 4 квітня. — С. 9—15.

2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III // Урядовий кур'єр. — 2001. — 17 січня. — С. 5—13.
3. Введение в банковское дело: учебное пособие / Под ред. Гюнтера Асхауэра. — М.: Научная книга, 1996. — 640 с.
4. Банківські операції: підручник / За ред. О.В. Дзюблюка. — Тернопіль: Економічна думка, 2009. — 696 с.
5. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 /Електронний ресурс // Режим доступу до матеріалів: www/bank.gov.ua
6. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Затв. постановою Правління НБУ від 28.12.2011 р. № 479 / Електронний ресурс//Режим доступу до матеріалів: www/bank.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2013 р.

УДК 368.025.6/658.114

Є. О. Величко,
аспірант кафедри страхування
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МНОЖИННІСТЬ РИЗИКІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТРАХУВАННЯ МАЙНА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ. Дана робота присвячена дослідженню ризиків, з якими стикається промислове підприємство. Наведено різні класифікації ризиків, методи ідентифікації ризиків і сформульовано необхідність страхування майна промислових підприємств

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ризики, підприємство, класифікація ризиків, ризик-менеджмент, майно, система страхового захисту

АННОТАЦИЯ. Данная работа посвящена исследованию рисков, с которыми сталкивается промышленное предприятие. Приведены различные классификации рисков, методы идентификации рисков и сформулирована необходимость страхования имущества промышленных предприятий

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: риски, предприятие, классификация рисков, риск-менеджмент, имущество, система страховой защиты